

Pécsi Sándor

„Iszonyú minden angyal”

Metafizika Rilke költészetében

*„Iszonyú minden angyal”**„Rilke verseiben a fogalmak zenélnek.”**(Kosztolányi)*

Világa borzongató, metafizikus. Mindig a legvégső dolgokra figyel. Tökéletes verstani formákban, emelkedett költői hangon, merész metaforákkal valami filozófia-költészetet épít. Költészet, filozófia, vallás a korai időkben még nem szakadt el egymástól. A sámán pap, bölcselő és énekmondó, igric volt egyszerre.

„A világ széthullik” – írja Derida.

„Minden egész eltörött” – Ady.

A modern ember rovarszemen keresztül látja a világot. Korunkat túlzott specializálódás, végtelenen analitikus szemlélet jellemzi. A lényegtelen részletekben elvesző ember egyre távolabbra sodródik az emberi teljességtől, az „erősebb léttől”, ezért védtelen, kiszolgáltatott. Rilke az egészet, a teljességet ragadja meg, mint a reneszánsz mesterek. Verseiben az antik világ képei vonulnak el szemünk előtt, ez a költészet a múlt felé fordul. A teljesség igénye a reneszánsz „uomo universale” eszményt idézi. Mintha egy pont köré szerveződne ez a költészet, akár a XVI. sz.-i palazzo centrális tere.

Rilke klasszikus versformákat használ, Elégiákat, szonetteket ír. Antik témák klasszikus formában, modern gondolati tartalommal. Ez a különös, érzékeny költészet élő kapcsolat a szellemi Atlantisszal. Kora emberéhez szól, halk szavú, áhítatos hangú, de néha kemény. A *Korai Apolló* c. szonett utolsó sora parancs, a testben, szellemben egyre hitványabb XX. sz.-i emberhez:

„Változtasd meg életed”.

A kortárs Csontváry gondolataival rokon mondat. Csontváry, mint Rilke, sokat utazott, bejárta az antik világ és a Szentföld különös sugárzású, szakrális helyszíneit. A hatalmas festmények, mint Rilke versei, szinte ugyanarról beszélnek. A kor szelleme? A „mélységes mély” múlt, szorongató jelen, magány.

Rainer Maria Rilke (1875–1926) Prágában született. Életrajzából megemlítendő a kadétiskola, melyet a gyöngé, érzékeny fiú nehezen viselt. A Lou

Saloméhoz, a szecessziós femme fatalhoz fűződő kapcsolat. És a barátság Rodinnal, egy ideig Rodin titkára volt. Rilke élete állandó otthontalanság, arisztokraták vendége, támogatója.

Az *idegen* c. versének utolsó sorai ezt a nyugtalan bolyongást fejezik ki:

„Mégis, piacokon, város szélén,
egy-egy kút síkosra járt kövénél
úgy érezte, hogy övé az ott.”

Rilke költészetét korának három fontos szellemi áramlatával lehet kapcsolatba hozni. A szecesszióval, a szimbolizmussal és az expresszionizmussal.

A szimbolizmust Baudelaire sora fogalmazza meg:

„Jelképek erdején át visz az ember útja”.

Rilke *A körhinta* c. versében a körhinta az élet monoton körforgását, ürességet jelenti. Valami olyasmit, mint a szanszára.

„S néha egy mosoly, játék üdve, békét
s álmod sugárzó: tőle boldog és szép
ez az egész hajszás, vak forgatag”

A szecesszió kivonulást jelent. A XIX–XX. sz. fordulóján a művészek hátat fordítottak, kivonultak a materialista világforgatagból, mint keleti szent emberek. A szecesszió leggyakoribb motívuma a hajladozó, végtelen, úszó növényi vonal, ornamens és a Nő.

„E sárga rózsát
egy ifjú adta volt
s ma visszaadom annak,
ki tegnap óta holt”

Expresszionisztikus, felfokozott, félelmetes hangulatú vers: *A párdúc*. E. Nolde, E. Munch képeinek színei:

„Úgy látja, ez az ezer rács világa,
s az ezer rács mögött nincsen világ”

Első verseskötetében, *Az áhítat könyvében* olvashatjuk ezeket a szelíden hömpölygő sorokat:

„Oltsd ki szemem: én mégis látva látlak,
tömd be fülem: én hallom hangtalan szád,
látatlanul is elkúszom utánad,
és hogyha kell, száj nélkül esküszöm rád.”

A filozófia szemszögéből így próbálnám meg értelmezni ezt a verset: létezik valamilyen belső bizonyosság, melyet az embertől soha, semmilyen körülmények között nem lehet elvenni. Van valami, amit mindegy, hogy látunk vagy

nem, akkor is tudnunk kell, hogy léteznek. Erre a tapasztalás és anyagi bizonyíték nélküli bizonyosságra érdemes alapozni életszemléletünket.

Létezik filozófia nélküli vers, és van filozófia költészet nélkül. Verlaine dala:

„Les sanglots long
des violons de l'autom”

Csak hangulat. Van úgy, hogy egy versbe szinte véletlenül csúszik be a filozófia:

„Nous ne verons plus sur terre”
(Apollinaire: *L'adieu*)

Ez a sor borzongató erejű, megfogalmazza az egész nyugati időszemléletet. Csak egy életünk van, itt és most, ebben az egyetlenegy életünkben minden végleges. Ezt a keletiek másképpen képzik el.

Rilke verseiben a filozófia tudatosan van jelen.

Költészet, filozófia: mindkettő építőanyaga a nyelv.

A szavak téglák. A filozófia összefüggő rendszert alkot, ezért szükséges a szavakat egyértelműen meghatározni. A költészetben a szavaknak gyakran igen sok értelme van. A költő tudja, egy vers minden olvasónak mást mond. Egy verset végtelen módon meg lehet érteni és végtelen-féleképpen félre lehet érteni. A költészet, filozófia alapproblémái gyakran azonosak: én és a világ, élet, halál, idő... A költészetben az elfogultság természetes, a filozófiában tilos. A filozófus szenttelen, tárgyilagoss.

Létezik költői filozófia: Nietzsche: *Imígyen szólott Zarathusztra*, és létezik a bizonytalan, definiálatlan értelmű szavakból építkező, tudatos filozófia-költészet.

Rilke 1911-től az észak-itáliai Duinóban írja az *Elégiákat*, Thurn Taxis hercegnő kastélyában.

A *Duinói elégiákról* lehetetlen elfogulatlanul írni. Miről szól az 1911–1921 között született tíz költemény? Mindenről. Bennük van a világ. Én és a világ, magány, halál. A költő hol egyes szám első személyben, hol többes szám első személyben szól. Hangja közvetlen, és ugyanakkor csillagtávoli, idegen. Megszólítja az olvasót, megzendít valami húrt. Az első elégia sorai:

„Hogyha kiáltanék, ki hallana engem
az angyalok rendjéből? és ha netán a szívére
vonna hirtelen egyik: én belepusztulnék
az erősebb lét közelébe. Mert hisz a Szép nem más,
mint az iszonyu kezdete, mit még elviselünk,
s mennyire bámuljuk, mert megveti szenttelenül, hogy
összetiporjon. Iszonyu minden angyal.”

(...)

„Ó és az éj, az éj, ha világúrral teli szél perzseli arcunk...”

(...)

„Hangok, hangok. Halld, szívem, úgy ahogyan csak szentek
hallották, hogy óriás
hívás fölemelte őket a földről...”

Mit jelent az angyal? Csak azt írhatom, amit gondolok, neked lehet, hogy teljesen mást jelent, de az ugyanúgy átélt érzésből fakad, mint az én véleményem. Számomra ezek a megdöbbentő erejű sorok azt mondják: a világ nem emberléptékű. Az ősi szent könyvek azt ígérték, nem kell félnünk, mert a világ miértünk teremtetett. Rilke kételkedik az ígéletben. Ismered az érzést, amikor szakítasz egy tarthatatlan, de nagyon megszokott élethelyzettel? Először szorongást, magányt, aztán valami végtelen idegenséget érzel. Az már a szabadság.

A *Duinói elégiákban* az érzékeny, gondolkodó költővel szemben a világ kavargó erői érzéketlenek, végtelenek, idegenek, iszonyúak és ugyanakkor csodálatosak. Az elégiákban érzékletes képekben az emberlét szinterei vonulnak el, a születés előtti, embrionális élettől a halál utáni létig. A harmadik elégia burjánzó, organikus képözöne a magzati létet idézi:

„...szeretettel
szállt le a vérbe, a régibe, oly szakadékba, ahol
őseivel telített iszonyatra talált...”

S. Freud álomanalízisei között ír olyan álmokról, melyekben magzatkori emlékképek jelennek meg. Jung archetipusos emlékképekről beszél. E képek bennünk élnek, lehetnek millióévesek, hatnak életünkre, viselkedésünkre. A modern viselkedésgenetika emlékmintákról beszél. A jóga tanítása szerint a világ a befelé forduló tudat számára megérthető. A lét egész története valahogy a tudatunkba van írva. Olyan ez, mint mikor focizol: agyad minden pillanatban matematikai műveleteket végez, a repülő labda pályáját számítja, differenciál, integrál. A matematikai törvények agyunkba vannak írva.

A nyolcadik elégia az állati lét s az emberi összevetése:

„Tárt szemmel szemlélik az állatok
a Nyitottat. Csupán a mi szemünk
fordult vissza...
...ami oly mély
az állat arcán. Nem tud a halálról.
Azt csak mi látjuk. De a szabad állat,
az más: mögötte rejlik pusztulása,
s előtte Isten, s ha vonul, öröklétben vonul,
mint a vizek vonulnak.”

Egyedül az ember képes a fogalmi gondolkodásra. Minden állati agy valahogy modellezi a világot. Az emberi agy a modelleket is modellezi. Az etológusok ezt másodlagos modellrendszernek nevezik. Ilyen másodlagos modell a nyelv, a fogalmi gondolkodás. Úgy látszik, az elmúlás felfogásához szükség van az idő fogalmának ismeretére. Az állat nem tudja, hogy el fog pusztulni, mert nincs olyan időfogalma, mint az embernek. Múlt, jelen, jövő nem válik el egymástól az állati elmében. Az ember tudja saját halála szükségszerűségét. A Neander-völgyi ősember már eltemette halottait, ami arra enged következtetni, hogy hitt a lélek örökkévalóságában.

A kilencedik elégia az élet egyszeriségét hangsúlyozza:

„Itt az Időnk rá, itt a hona a Mondhatónak
Dicsérd hát e világot az Angyalnak”

A tizedik elégia olyan, mint valami beavatási szertartás:

„Vajha ujjongón szállna dicsőn fel végdalom áldó
angyali zengzetekig, ha belátok a szörnyű Titokba”

A *Duinói elégiák* végtelenül szerzteágazó, bonyolult, finom szövésű gondolathálóját isten őrizz megmagyarázni, mert egyszerre megfejthetőek és megfejthetetlenek.

Újraolvastván mindig más, rejtélyes, titokzatos versek. Beléjük van szöve a végtelenség.

Napjaink kultúrájában sajnós megmosolyogni való az emelkedett hang. A széthulló világ írói állandóan idézőjelben beszélnek. Nem értem, miért kötelező az irónia? Itt, a művelt Nyugaton sajtószabadság van, a király nem zárhat senkit a Bastille-ba.

Rilke mindig nagy, szent, komoly dolgokról ír. Mindig őszinte. Iróniának, humornak nyoma sincs verseiben. Jó és rossz között különbséget tesz. Korai költészete tiszta, érthető. A *Duinói elégiák* bonyolultak, nehezen megfejthetőek. Apollói művészet.

Az elégiákat úgy olvasom, mint mikor az indián sámán előveszi iszákjából a kvarckristályt s belenéz. Ez a költészet nem ad választ.

A kvarckristály végtelen-féleképpen tör a fényt. A bizonytalan értelmű szavak fénytörése meditációs tárgyként segít töprengeni: valóban minden ember iszonyú? Emlékszel még a jövőre? Milyennek láthatnak bennünket az állatok?

Nézz a kristályba, kérlek!

Fölhasznált irodalom:

Rainer Maria Rilke: *Válogatott versek* – Magvető, Lira Mundi s.

Szabó Ede: *Rilke világa* – Szemtől szembe sorozat

Csányi Vilmos: *Humánetológia*

Nemes Nagy Ágnes: *Válogatott esszék*